

УДК 35.073.526:005

С.В. МАРІКЯН

МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА СОЦІАЛЬНОГО АУДИТУ

У статті мова йде про роль соціального аудиту в сучасній системі управління господарською діяльністю та про особливу його актуальність для сучасної України.

Підкреслюється, що соціальний аудит має свою теоретико-методологічну основу, яка дає змогу визначити об'єктивні причини його виникнення та розвитку, основні цілі, сутність і характерні риси, предмет аудиторського обстеження. І саме теорія соціоекономіки з її особливою увагою до ролі соціокультурних чинників у процесі відтворення людських ресурсів може розглядатися як методологічна основа для визнання національних моделей соціального аудиту, у тому числі й концепції української моделі соціального аудиту.

Ключові слова: соціальний аудит, методологічна основа, соціоекономіка.

Актуальність. Соціальний аудит – нове явище в сучасних суспільних науках і соціальній практиці світового ринкового господарства.

Незважаючи на те, що соціальний аудит дуже молодий, він швидко завойовує все ширші позиції і, перш за все, в країнах з розвинутими ринковими відносинами. Дуже показово, що ініціатива впровадження соціального аудиту належить приватному бізнесу і переважно великим міжнародним корпораціям. У цьому, безумовно, виявляється прагматична зацікавленість: практика показала, що витрати на соціальний аудит швидко окупаються і сприяють збільшенню доданої вартості, а інвестиції в людський капітал стають найбільш виправданими.

Особливо актуальним соціальний аудит є для України. І справа тут не лише і не стільки в його економічній рентабельності. Необхідно враховувати декілька важливих обставин. По-перше, особливу роль соціальних відносин у вітчизняній історії і, зокрема, те, що жодна країна у світі не зазнала в минулому столітті стільки соціальних потрясінь, як Україна і колишні республіки СРСР. По-друге, зовсім недавно, у 1990-х рр. Україна пережила важку системну кризу, яка завдала найбільшого збитку саме соціальній сфері, важкі наслідки якої відчуваються і сьогодні. По-третє, Україна сьогодні перебуває на якісно новому етапі свого соціально-економічного розвитку, коли стратегічними завданнями є боротьба з бідністю, реалізація пріоритетних національних програм (освіта, охорона здоров'я, житлове будівництво, розвиток сільського господарства). По-четверте, в умовах глобалізації соціоекономічних відносин Україна може за-

безпечити стійкий і довгостроковий розвиток, зайняти гідне місце у світовій спільноті лише на основі інноваційної економіки, у якій вирішальну роль мають відігравати людські ресурси. Соціальний аудит і є тим ефективним інструментом регулювання людських ресурсів, що дає змогу запобігти соціальним потрясінням, сформувати систему управління соціальними ризиками на основі діалогу між соціальними і діловими партнерами, реалізувати соціальні стратегічні цілі і тим самим сприяти перетворенню України в дійсно соціальну державу.

Метою статті є аналіз методологічної основи соціального аудиту та формування моделі соціального аудиту як інструмента регулювання людськими ресурсами, планування, аналізу й контролю в діяльності підприємств.

Питаннями соціального аудиту займаються багато російських і українських учених: Н. Демків, Л. Кулаковська, О. Мазурик, В. Мішков, Л. Полякова, Ю. Попов, І. Яковлева, О. Шулус та ін., – проте проведення соціального аудиту на вітчизняних підприємствах залишається маловивченим і вимагає подальшого дослідження.

Поняття “соціальний аудит” для України відносно нове. Так, “соціальний аудит” у Концепції російської моделі розуміється як інструмент регулювання соціоекономічних відносин за допомогою добровільного соціального діалогу всіх зацікавлених сторін [5]. На думку О. Шулуса і Ю. Попова [8], соціальний аудит – це спосіб всебічного й об’єктивного оцінювання стану соціальних відносин на різних рівнях (корпоративному, муніципальному, галузевому, регіональному, національному), який дає змогу виявити потенційні загрози погіршення соціального клімату, розкрити резерви розвитку людських ресурсів. На думку Л. Кулаковської [3], соціальний аудит передбачає контроль за виконанням колективних договорів між адміністрацією і колективом фірми, дотримання правил економії.

У теоретико-методологічному плані соціальний аудит спирається на концепцію соціоекономіки – міждисциплінарну наукову дисципліну, у центрі якої перебуває процес відтворення людських ресурсів. Практичне значення соціального аудиту полягає в тому, що він може слугувати ефективним інструментом регулювання соціоекономічних відносин і тим самим значно підвищити рівень управління людськими ресурсами – вирішальним чинником виробництва в умовах сучасного ринкового господарства.

За охопленням об’єктів свого обстеження соціальний аудит є незрівняно більш комплексним і широким порівняно з іншими видами аудиту: фінансовим, логістичним, управлінським тощо.

У центрі теорії соціоекономіки знаходиться людина, яка розглядається одночасно як суб’єкт економічної, політичної і духовної сфер. Ініціатором розробки цієї теорії є російський економіст, професор А. Шулус [8].

Подібне бачення принципово відрізняється від вчення А. Сміта про “економічну людину”, діяльність якої, незалежно від її волі, здійснюється за законом “невидимої руки” ринкової економіки, що забезпечує рівноважний стан економіки і гармонію соціальних відносин. Теорія соціоеконо-

міки ставить сьогодні під сумнів, здавалося б, “вічну життєвість” поняття економічного базису і виробничих відносин, яким марксизм надавав провідне значення у формуванні соціальних явищ, ідей, політичних організацій та установ.

У контексті соціоекономіки предметом соціального аудиту є соціоекономічні відносини, що формують систему соціоекономіки, де центральним суб’єктом є сама людина, а вирішальна роль належить чинникам, які визначають процес відтворення людських ресурсів. Теорія соціоекономіки розглядає процес відтворення людини і єдність її функцій як виробника, споживача і суб’єкта вільного часу. Порівняно з епохою класичної політичної економії сталися найважливіші зрушення в економічній і соціальній сферах. Відтворення людських ресурсів сьогодні зумовлене багатьма взаємопов’язаними чинниками: демографією та охороною здоров’я, загальноосвітнім і професійним рівнем працівника, умовами праці, його оплати і безпеки, якістю споживаних матеріальних і духовних благ, екологічним місцем існування людини тощо. Соціоекономічні відносини інтегрують у собі різні типи суспільних відносин. Ось чому предметом соціального аудиту можуть бути ті відносини (економічні, соціальні, правові, етичні, управлінські й ін.), які у своїй сукупності і формують процес відтворення людських ресурсів.

Соціоекономічний підхід до соціального аудиту значно розширює об’єкти аудиторського обстеження, ними стають не лише відносини між власниками (менеджерами і найнятими робітниками або ділові відносини між стейкхолдерами), а й між бізнесом та органами влади різних рівнів, між владою і різними інститутами громадянського суспільства.

Трактування соціоекономічних відносин дає соціальному аудиту змогу вийти за кордони окремого господарюючого суб’єкта і надати йому багаторівневого характеру. Соціальний аудит може здійснюватися на корпоративному, локальному, галузевому, територіальному і національному рівнях соціоекономічних відносин.

Теорія соціоекономіки не ідеалізує систему соціоекономічних відносин, не розглядає її як досягнуту гармонію соціальних інтересів. Але в ній підкреслюється “принципово інше співвідношення функцій держави, організатора виробничого процесу, інститутів цивільного суспільства, сім’ї і особи в процесі відтворення людини” (А. Шулус), що дає змогу порушити питання про необхідність розробки механізму відтворення людських ресурсів.

У цьому контексті метою соціального аудиту є регулювання процесу відтворення людських ресурсів – вирішального чинника виробництва в умовах соціоекономіки. Принципові зміни, що сталися в економічній і соціальній сферах, сьогодні дають можливість відмовитися від практики непримиренної класової конфронтації і за допомогою саме механізму розробки відтворення людських ресурсів шукати шлях до досягнення соціального консенсусу. В умовах соціоекономіки соціальний аудит виступає як ефективний інститут регулювання відтворення людських ресурсів на осно-

ві досягнення соціального консенсусу. Нове розуміння соціоекономічних відносин визначає і значно ширше коло зацікавлених сторін в аудиторському обстеженні економічних і соціальних сфер, тобто суб'єктів соціального аудиту. Ними можуть бути: власники (індивідуальні або асоційовані), власті всіх рівнів (державна, регіональна, муніципальна), інститути громадянського суспільства (об'єднання працедавців, профспілки, неурядові організації та ін.).

Враховуючи зростаюче значення соціального аудиту в сучасній соціоекономіці, користувачі результатів обстеження соціоекономічних відносин – дуже численні і різноманітні.

Перш за все, в результатах соціального аудиту зацікавлені власники різних форм власності. Зацікавленість цієї групи користувачів у першу чергу зумовлена можливістю використання соціального аудиту як важливого інструменту підвищення ефективності управління підприємством (організацією) в умовах соціоекономіки, коли соціоекономічні відносини стають вирішальним чинником досягнення конкурентоспроможності. Особливе значення соціальний аудит має для власника у зв'язку з визначенням стратегічних цілей і завдань підприємства, тобто при формуванні стратегічного менеджменту.

Для інвесторів результати соціального аудиту можуть бути основою прогнозу відносно майбутніх фінансових вигод або втрат, пов'язаних з інвестиціями та оцінюванням соціальних ризиків. Інвестори розраховують на прибутковість підприємства й отримання дивідендів. У зв'язку з цим їм необхідна об'єктивна і достовірна інформація, яка допомогла б визначитися з рішенням: купувати, тримати або продавати акції.

Керівникам соціальний аудит може бути важливою підмогою в оперативному, тактичному і стратегічному управлінні. Особливо велике значення соціальний аудит має для них в оперативному соціальному менеджменті, оскільки дає змогу:

- виявити причини загострення соціального клімату на підприємстві;
- стежити за якістю продукту;
- ефективніше використовувати мотивацію праці;
- підтримувати й розвивати інновацію і творчий характер праці персоналу;
- мінімізувати соціальні ризики.

Керівників цікавлять не лише результати аудиторського обстеження на їх підприємстві, а й результати соціального аудиту, проведеного на однотипних господарюючих суб'єктах і на рівні галузі або регіону.

Порівняльний аналіз результатів соціального аудиту дає можливість розробити програму підвищення конкурентоспроможності.

Наймані працівники та організації, що представляють їх інтереси, повинні мати у своєму розпорядженні результати аудиторського обстеження для того, щоб:

- перевірити виконання укладених колективних договорів і етичних норм кодексів корпоративної етики;

- знати перспективи відносно зайнятості, умов праці і її оплати;
- за допомогою переговорного процесу знайти шляхи й методи досягнення соціального консенсусу.

Покупці, спираючись на результати аудиторського обстеження, можуть мати об'єктивніше уявлення про підприємство: про екологічну чистоту продукту, про рівень виконання соціальних стандартів, пов'язаних із соціальним іміджем підприємства, про його участь у формуванні соціальної інфраструктури і добродійної діяльності, про використання або невикористання методів недобросовісної конкуренції.

Органи влади всіх рівнів (державного і місцевого самоврядування, загальнонаціональна, регіональна, міська і місцева) безпосередньо зацікавлені в соціальному аудиті, оскільки:

- результати аудиторського обстеження дають владі змогу отримати найширшому і достовірну інформацію відносно соціального клімату на всіх рівнях господарської діяльності і тим самим мати можливість більш цілеспрямовано й ефективно впливати на всю систему соціоекономічних відносин;

- соціальний аудит стає абсолютно необхідним для влади в країнах, які претендують бути “соціальною державою”;

- соціальний аудит може бути ефективним інструментом у розробці державної та муніципальної соціальної політики і, перш за все, при розробці програм стійкого і довготривалого розвитку;

- він може бути використаний з метою організації діалогу між соціальними партнерами і як інструмент налагодження співпраці між владою та інститутами громадянського суспільства.

Як користувачі в аудиторському обстеженні зацікавлені і найрізноманітніші інститути громадянського суспільства: політичні партії, об'єднання працевластуваних, профспілки трудящих, союзи споживачів, неурядові організації тощо. Широкий і об'єктивний характер соціального аудиту звужує можливості для популістської демагогії, сприяє транспарентності суспільства і його демократизації, оскільки соціальний аудит заснований на відмові від силових форм боротьби та орієнтований на досягнення соціального консенсусу.

Цивілізаційний підхід, який характерний для теорії соціоекономіки, дає змогу також зрозуміти суперечність сучасної еволюції соціоекономічних відносин. З одного боку, вони є суб'єктом процесів глобалізації, а з іншого – відокремлення у формі національних або регіональних систем соціоекономічних відносин. Так, наприклад, виникають і набувають розвитку національні (регіональні) різновиди соціальних систем, соціального партнерства, механізмів регулювання людських ресурсів.

У зв'язку з цим можна констатувати, що теорія соціоекономіки з її особливою увагою до ролі соціокультурних чинників у процесі відтворення людських ресурсів може слугувати методологічною основою для визнання національних моделей соціального аудиту, у тому числі й концепції української моделі соціального аудиту.

Список використаної літератури

1. Закон України “Про аудиторську діяльність” від 22.04.1993 р. № 3125-ХІІ. – зі змінами та доповненнями (13.06.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>.
2. Антошина О.А. Аудит социально-трудовой сферы организаций / О.А. Антошина // Аудиторские ведомости. – 2007. – № 6. – С. 25–31.
3. Кулаковська Л.П. Основи аудиту : навч. посіб. для студ. вищ. закл. осв. / Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча. – К. : Каравела, 2002. – 504 с.
4. Купріна Н.М. Особливості визначення аудиторських послуг в сучасних умовах / Н.М. Купріна, К.О. Васьковська // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2010. – № 34. – С. 48–49.
5. Мешков В.Р. Особенности российской модели социального аудита / В.Р. Мешков // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 15. – С. 410–417.
6. Полякова Л.М. Аспекти розвитку соціального аудиту в Україні / Л.М. Полякова, Н.І. Демків // Вісник національного університету “Львівська політехніка”. – 2009. – № 647. – С. 475–479.
7. Попов Ю.Н. Социальный аудит: новая утопия или эффективный инструмент? / Ю.Н. Попов // Независимая газета. – 2008. – 17 ноября. – С. 6–7.
8. Шурус А.А. Социальный аудит : учеб. пособ. / А.А. Шурус, Ю.Н. Попов. – М. : АТиСО, 2008. – 560 с.

Стаття надійшла до редакції 23.08.2012.

Марикян С.В. Методологическая основа социального аудита

В статье говорится о роли социального аудита в современной системе управления хозяйственной деятельностью и об особенной его актуальности для современной Украины.

Подчеркивается, что социальный аудит имеет свою теоретико-методологическую основу, которая позволяет определить объективные причины его появления и развития, основные цели, сущность и характерные черты, предмет аудиторского обследования. И теория социоэкономики с ее особым вниманием к роли социокультурных факторов в процессе воспроизводства человеческих ресурсов может рассматриваться как методологическая основа для признания национальных моделей социального аудита, в том числе и концепции украинской модели социального аудита.

Ключевые слова: *социальный аудит, методологическая основа, социоэкономика.*

Marikyan S. Methodological Basis of Social Audit

It is stressed that social audit has its own theoretical and methodological basis that lets us determine objective reasons of its appearance and developing, its main aims, nature and features, the subject of audit research. The theory of socioeconomic itself with its special attention to the roles of sociocultural factors in the process of human resource reproduction can be considered as a methodological basis for the acceptance of national models of social audit and also for the concept of Ukrainian social audit model.

Key words: *social audit, methodological basis, socioeconomic.*